

І. ОГІЄНКО ПРО МЕТОДИКУ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано педагогічні погляди І.Огієнка на вирішення проблем формування школярів-читачів. Зосереджено увагу на тих методичних рекомендаціях ученого, що залишаються актуальними для сучасної початкової школи.

Духовне відродження українського народу неможливо уявити без животворного впливу рідної літератури на формування основ національної самосвідомості, адже література – один із активних чинників суспільного виховання, що передбачає передусім виховання моральності, загальнолюдської культури, інтелігентності.

Зміни в усіх сферах нашого суспільства безпосередньо впливають і на літературну освіту школярів. Інакше й бути не може, бо література – це відображене в художньому слові життя людини та суспільства з усіма складнощами й проблемами. Сьогодні багато соціологів, учителів, батьків відзначає, що учні втрачають інтерес до книжки, часто вважають читання непродуктивною витратою часу, надають перевагу екранізації творів. У книжки з'явилися такі могутні суперники, як телебачення, відео, і вона поступово втрачає свої позиції в житті школярів. Між тим книжка не тільки засіб дозвілля, а й потужне джерело знань і духовного розвитку особистості. Спілкування з нею не тільки відрізняє культурну людину, але й є гострою соціальною потребою, яка диктується самим життям: становлення нашої держави вимагає значних інтелектуальних і духовних зусиль її громадян.

У єдиній системі навчання й виховання важливе місце належить початковій ланці загальноосвітньої школи. Діти молодшого шкільного віку характеризуються пластичністю психіки, допитливістю й безпосередністю, тому все, що закладається в цей період навчання, визначає в подальшому успішність процесу формування особистості, її світогляду й загального розвитку. Набуті в початкових класах особистісні якості, а також знання, вміння й навички не тільки забезпечують основу наступного навчання й виховання, а й значною мірою визначають якості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини. Саме тому проблеми дитячого читання, місця книги в системі освітнього, розвиваючого й виховного впливу на молодших школярів особливо гостро постали в останні роки.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури засвідчив, що зусиллями кількох поколінь учених створена методика класного й позакласного читання як галузь педагогічної науки та розроблена система впливу художньої літератури на розвиток особистості школяра [1-6]. Однак проблема розвитку читацької самостійності учнів початкових класів у сучасних умовах залишається актуальною. Початкова школа на етапі її оновлення потребує не тільки розробки нових концепцій, але й творчого переосмислення кращих надбань педагогічної спадщини.

У цьому аспекті, на наш погляд, доцільним є вивчення й наступне використання педагогічних здобутків вітчизняних учених, педагогів, письменників і громадських діячів ХІХ – початку ХХ століття. Проблеми виховного впливу художньої літератури на особистість школяра-читача набули в той час не лише педагогічного, але й соціального характеру. Вважаючи читання важливим засобом активізації пізнавальної діяльності учнів та джерелом їх духовного розвитку, вагомий внесок у розв'язання проблем формування читацької самостійності зробили І.Франко, Леся Українка, С.Васильченко, Х.Алчевська, С.Русова, Т.Лубенець, М.Драгоманов, І.Огієнко та ін.

Оскільки педагогічні погляди І.Огієнка щодо шляхів удосконалення літературної освіти учнів, на нашу думку, є особливо актуальними для сучасної початкової школи, зупинимося на них докладніше.

Проблеми виховання школярів-читачів, вироблення в них потягу до книги й формування навичок читацької самостійності завжди турбували І.Огієнка – визначного культурного, церковного й наукового діяча, організатора національної освіти в Україні (1918 – 1920 рр.), ученого-славіста, історика, педагога, автора численних підручників і посібників для початкової, середньої та вищої національної школи. Серед перших методичних праць І.Огієнка – вчителя з'явилися видання, що безпосередньо стосувалися проблем дитячого читання: "Тетрадь для літературного розбору и записывания прочитанных книг. Пособие для домашнего и классного чтения" (Київ, 1914); "Тетрадь для списывания и разбора стихотворений и басен" (Київ, 1915); "Тетрадь для записывания прочитанных книг" (Київ, 1916). Ці праці становлять неабиякий інтерес, оскільки в них подані "правила виразного читання", рекомендації щодо самостійної роботи з книгою, аналізу художніх творів тощо. За формою це перші в Україні зошити з друкованою основою. Важливою особливістю "Огієнкових зошитів" є те, що в них автор запровадив запитання й завдання різного рівня складності, які дозволяли застосовувати диференційований підхід до навчання.

Значний інтерес становлять правила для читачів, подані в першому зошиті. У них виразно простежується ставлення автора до книги як до одного з найцінніших надбань людства, прагнення прищепити школярам любов до читання, виробити навички самостійного користування книжкою. Оскільки ці правила не втратили актуальності й сьогодні можуть з успіхом використовуватись у навчально-виховному процесі, наводимо їх повністю:

1. "Читання книг навчає нас уму-розуму, замінюючи нам життєвий досвід; крім цього, воно завжди дає нам високу естетичну насолоду. Тому, читаючи книги, ніколи не поспішайте: нехай навчання буде серйозніше, а насолода глибша.

2. Не можна судити про те, чого не знаєш; тому ніколи не називайте книгу нудною, якщо ви не прочитали її до кінця.

3. Коли ви захоплені книгою, коли вона володіє вами цілковито, намагайтесь бути по можливості уважними, бо це найвищий момент у читанні, і ні в якому разі не поспішайте, не "ковтайте книги"; читання поспіхом, коли враження змінюються одне одним, притупляє почуття, і ви не отримуєте від книги всього, що вона вам могла дати.

4. При читанні жодного слова з книги не повинно бути пропущено. Особливо шкідливо робити пропуск, "ковзати по книзі" у найцікавіших місцях.

5. Передчасно не намагайтесь дізнатись про розв'язку книги: від цього увага слабне, інтерес до книги зникає. Бо обідати не починають з десерту.

6. Зміст книги – це священна власність того, хто її написав; дуже часто письменник створює книгу з великими зусиллями. Тому завжди знайте та твердо пам'ятайте ім'я автора, який написав книгу, інакше читання ваше схоже на крадіжку.

7. Читання – це праця, корисна та приємна. До всякої ж праці звичка набувається лише постійними вправами. Тому читайте завжди і всюди, де тільки є для цього можливість, – тоді читання стане вашою звичкою, а вона є ознакою висококультурної людини.

8. При читанні жодне слово, жодне речення не повинні залишатися незрозумілими. Тому завжди звертайтеся до словника чи до вчителя за поясненням всього, чого не розумієте. Тільки тоді читання буде навчанням.

9. Не розтягуйте без потреби читання однієї книги на дуже довгий час: від такого читання змісту в цілому ви не охопите і естетичної насолоди отримаєте мало.

10. Читати лежачи дуже шкідливо для очей, та й увага при такому читанні завжди слабне.

11. Не слиньте пальців, коли листаєте книгу: до вас її могла читати хвора людина, і ви можете заразитися.

12. Книга є найвищим скарбом культурного життя людини; тому бережіть її свято і не доторкайтесь до неї брудними руками" [7: 57].

"Огієнкові зошити" цікаві також із погляду запропонованих схем літературного аналізу творів. Розгорнутий план пропонував 27 запитань, які можна об'єднати в три блоки: а) бібліографічний аналіз; б) аналіз змісту й системи образів; в) аналіз мови твору. Такий комплексний підхід дозволяв глибоко й всебічно проаналізувати твір. Виховній меті підпорядковувалися запитання-роздуми: "Хто з дійових осіб мені найбільше сподобався й чому?", "На кого з героїв я хотів би бути схожим?" і т.п.

В останньому блоці акцентувалась увага на мові твору. Школярам пропонувалося виписати найкращі фрагменти пейзажів, характеристик героїв. Учні заповнювали спеціальний словничок, що мав три рубрики: перша – вислови, що найбільш сподобалися; друга – слова, які потребували уваги щодо наголосу; остання містила слова, що потребували роз'яснення з допомогою вчителя або тлумачного словника

У зошиті, виданому в 1916 році, кількість запитань для аналізу творів скорочено до 8. Останнє з них звучить так: "Яке враження справив твір?" Як бачимо, автор надавав великого значення розвитку самостійності мислення учнів, стимулюванню їх емоційних проявів. Крім того, в цьому виданні було вже надруковано короткі біографічні відомості про письменників, твори яких вивчалися за програмою.

Працюючи за зошитами, розробленими І.Огієнком, учні одержували необхідні знання про авторів виучуваних творів, набували необхідних умінь аналізувати твір, навчалися висловлювати свої думки про прочитане, збагачували словниковий запас, розвивали культуру мовлення. Між тим зазначимо, що І.Огієнко не був категоричним у своїх педагогічних поглядах: він рекомендував учителям творчо підходити до проблем формування навичок читацької самостійності, використовувати найбільш ефективні методи та прийоми навчання, перевірені власною практикою.

Упродовж чотирьох років (січень 1934 – березень 1937 року) в 39 номерах "Рідної мови" І.Огієнко надрукував ще один посібник для школярів: "Рідне слово. Початкова граматики української літературної мови (для першого року навчання й самоуків)". У передмові автор зазначав: "Пильнував дати таку книжку, щоб вона була більше до читання та на практичні справи для вивчення рідної мови.". Добираючи дидактичний матеріал до своїх посібників, І.Огієнко знайомив дітей з іменами класиків української літератури І.Котляревського, І.Франка, О.Маковая, М.Смотрицького, П.Куліша та інших; наводив зразки кращих поетичних творів Т. Шевченка, Л. Глібова, О. Олеса, сприяючи естетичному засвоєнню школярами українського слова [8: 9].

Рідна мова, в розумінні педагога і вченого, – серце народу, наріжний камінь його існування як нації, основа духовного розвитку суспільства, його самосвідомості, історичної пам'яті, культури. Закликаючи громадськість берегти українську мову, І.Огієнко вважав, що найпершими учнями його "Рідної мови" мають стати ті, в чиїх руках майбутнє, – діти. Саме їм він присвятив значну частину своїх праць, розрахованих на організацію дитячої самоосвіти вдома, у школі, в гуртках.

Загалом до початку ХХ століття зусиллями вчених, педагогів, письменників, громадських діячів, серед яких визначне місце займав І.Огієнко, були розроблені основні теоретичні засади духовного розвитку школярів засобами художньої літератури, які коротко викладемо так:

1. Читання й аналіз високохудожніх творів, у яких відображаються актуальні проблеми сучасності й виражається світоглядна позиція автора, є активним чинником духовного розвитку школярів.

2. Рівень ідейно-естетичного аналізу художніх творів значною мірою впливає на розвиток читацької активності учнів.

3. Домашнє читання молодших школярів потребує керівництва з боку дорослих. Стихійне читання має негативний вплив на дитину.

4. Поєднання пізнавальної й естетичної функцій художньої літератури спроможне зробити читання не лише засобом пізнання навколишньої дійсності, розвитку самостійного мислення, а й формування високих естетичних ідеалів, активної життєвої позиції.

5. Особливої уваги потребує відбір для читання лише досконалих в ідейно-художньому плані творів, які здатні здійснювати позитивний вплив на особистість школяра-читача.

Сучасна вітчизняна педагогічна наука перебуває в постійному пошуку інноваційних технологій, систем навчання, досліджує спадщину наших видатних просвітителів. Методика формування читацьких навичок школярів, запропонована І.Огієнком, відзначається багатогранністю, цікавим змістом, тому заслуговує подальшого вивчення й творчого впровадження в практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія педагогической мысли Украинской ССР.- М.: Педагогика, 1988. – 640 с.
2. Васильева М.С. Методика чтения за 60 лет // Нач. школа. - 1977. - № 10.- С.10-14.
3. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник. - Тернопіль, 1994. –359 с.
4. Мазуркевич О.Р. Нариси з історії методики української літератури. – К.: Рад. школа, 1961.- 375 с.
5. Масальський В.І. Нариси з історії розвитку методики викладання української та російської мов у загальноосвітніх початкових і середніх школах УРСР.- К.: Вид-во КДУ, 1962. – 203 с.
6. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. – М.: Знание, 1974. – 64 с.
7. Ляхоцький В. Із педагогічної спадщини І.Огієнка // Почат. школа. – 1997.- №3. – С. 56-58.
8. Опанасюк О. Провідник народу // Рідна школа. - 1992. - № 9-10.- С.3-8.
9. І.Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні: Матеріали допов. і повідомлень на всеукр. науково-практ.конф.- Житомир: Журфонд, 1997. – 104 с.

Матеріал надійшов до редакції 23.11.2001 р.

Подлужная Г.В. И.Огиенко о методике формирования читательских навыков младших школьников.

В статье проанализировано педагогические взгляды И.Огиенко на решение проблем формирования школьников-читателей. Сосредоточено внимание на тех методических рекомендациях ученого, которые остаются актуальными для современной начальной школы.

Pidluzhna H .U. I. Ogiyenko on methods of forming reading skills of junior schoolchildren.

The article contains the analysis of I. Ogiyenko`s views concerning the problems of forming pupils as readers Attention is focused upon the recommendations of the scholar which are still topical for today`s primary school.